

Brochure GaMON

Stimuleringsprogramma

Gamma-onderzoek Milieu, Omgeving, Natuur

Bureau

Gamma-onderzoek Milieu, Omgeving, Natuur

drs. H.W. Waaijers
secretaris/beleidsmedewerker

mw. J.P. Bermudez
secretariaat

Uitgever

Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO)
Maatschappij- en Gedragswetenschappen
Laan van Nieuw Oost Indië 300
Postbus 93461
2509 AL Den Haag
Telefoon 070 3440 913/973
Fax 070 3832 841
E-mail gamon@nwo.nl
<http://www.nwo.nl/gamon>

Uitgave: september 2003

Deze brochure is samengesteld onder voorbehoud van wijzigingen.
Aan deze brochure kunnen geen rechten worden ontleend.

Inhoud

- 1. Inleiding** 5
  - 2. Doel- en kaderstelling van GaMON** 7
  - 3. Programma-activiteiten** 9
  - 4. De hoofdthema's van GaMON** 11
    - 4.1. Beleidsthema 1: Landschap en natuur 11
    - 4.2. Beleidsthema 2: Woon- en leefomgeving 15
    - 4.3. Beleidsthema 3: Integraal waterbeheer 19
    - 4.4. Beleidsthema 4: Huishoudelijke consumptie 23
    - 4.5. Beleidsthema 5: Personenmobiliteit en –verkeer (ingeperkt) 26
  - 5. Het aanvragen van een subsidie** 33
  - 6. Structuur van het stimuleringsprogramma** 45
- Bijlage** Samenstelling van de stuurgroep en van de programmacommissie
- Noten**

1. Inleiding

“Gamma-onderzoek Milieu, Omgeving, Natuur” (kortweg: ‘GaMON’) is een maatschappij- en gedragswetenschappelijk (MaGw-) programma over duurzame ontwikkeling. Het programma wordt vooralsnog gefinancierd door de overheidsdepartementen OC&W, VROM en LNV en door NWO zelf.¹ Het programma is gericht op het beschrijven, verklaren en beheersen van maatschappelijke problemen op het gebied van landschap, leefomgeving, natuur en milieu, voorzover die problemen in verband staan met menselijke activiteiten en gedragingen.

Het GaMON-programma is voortgekomen uit een meerjarentraject onder auspiciën van de Raad voor het Ruimtelijk, Milieu- en Natuur-Onderzoek (RMNO). Daarin werd, op verzoek van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, door diverse wetenschappers en beleidsmakers gezamenlijk gekeken naar de ontplooiing van het zogenoemde Gamma-Milieuonderzoek in Nederland (‘GaMiN’). De veelzijdige GaMiN-ontwikkeling was gebaseerd op de overtuiging dat er naast het natuurwetenschappelijk milieu-onderzoek (vnl. gericht op effectenbeschrijving en op effectenverklaring en -beheersing) ook het MaG-wetenschappelijk milieu-onderzoek (vnl. gericht op oorzakenbeschrijving en op oorzakenverklaring en -beheersing) moest worden versterkt en verbeterd.

Tijdens de GaMiN-exercitie in de periode 1995-’99 waren geleidelijk verschillende onderzoeksthema’s naar voren gekomen. Het resultaat werd met een solide programma-advies eind 1999 overgedragen aan NWO. Onder auspiciën van het NWO-gebiedsbestuur MaG-wetenschappen is de afgelopen tijd gewerkt aan verdere versterking en precisering van het programma-ontwerp. Uiteindelijk is voor het programma tevens een nieuwe, ruimere naamsaanduiding vastgesteld: “Gamma-onderzoek Milieu, Omgeving, Natuur”.

Het GaMON-programma is uitgewerkt op basis van drie MaG-wetenschappelijke vraagpunten en vijf inhoudelijke beleids-thema’s. De *vraagpunten* betreffen respectievelijk:

- a probleembesef en menselijke oorzaken van milieu-, omgevings- en natuuraantasting,
- b sociale welzijns- en gedragseffecten van milieu-, omgevings- en natuurveranderingen, en
- c de stuurbaarheid van menselijke activiteiten en gedragingen met het oog op een duurzame ontwikkeling van economie, welzijn en milieu/omgeving/natuur.²

Onder de stuurbaarheidsnoemer zal speciale aandacht worden besteed aan de sub-vraagpunten 'technologie en gedrag' en 'nieuwe institutionele arrangementen'. Tezamen met andere veranderingsstrategieën kunnen deze worden verrat in de term 'transitiemanagement'.

De vijf *beleidsthema's* van het GaMON-programma zijn:

- 1 landschap en natuur,
- 2 woon- en leefomgeving,
- 3 integraal waterbeheer,
- 4 huishoudelijke consumptie en
- 5 personenmobiliteit en -verkeer.

Nota bene: Aan thema 5 zal vooralsnog een '*low profile*' moeten worden gegeven. Onderhandelingen met het meest betrokken departement over een voldoende financiering van het betreffende onderzoek hebben tot nog toe geen resultaat opgeleverd.³ Elke themabeschrijving in paragraaf 4 begint met een aantal 'beleidskwesties', gevolgd door een invulling van de drie vraagpunten hierboven.

MaG-wetenschappelijk onderzoek over milieu-, omgevings- en natuurvraagstukken is niet goed mogelijk zonder praktische verbandingen met natuurwetenschappelijk en technologisch onderzoek. Dergelijke verbandingen moeten per programma-activiteit worden verkend en zo nodig aangegaan.

GaMON is gericht op een looptijd van zes jaar (2003-2009) en is in principe ingedeeld in twee subsidieronden. Voor de eerste ronde van het programma is inclusief overhead een kleine 4 miljoen euro beschikbaar. Een mogelijke tweede ronde is afhankelijk van de over enkele jaren beschikbare financiering.

2. Doel- en kaderstelling van GaMON

De driedelige doelstelling van het programma GaMON, 'Gamma-onderzoek Milieu, Omgeving, Natuur', is:

- 1 om MaG-wetenschappelijke theorievorming en methodenontwikkeling over milieu-, omgevings- en natuurvraagstukken te stimuleren en om beproefde begrippen, theorieën en methoden alsook solide bevindingen uit diverse MaG-wetenschappen beter te betrekken op strategische vraagstukken inzake landschap, leefomgeving, natuur en milieu, waardoor effectiever beleid terzake mogelijk wordt;
- 2 om toegepast MaG-wetenschappelijk onderzoek over praktische vraagstukken inzake landschap, leefomgeving, natuur en milieu beter in te bedden en te verankeren in het reguliere MaG-wetenschappelijk onderzoek en onderwijs, waardoor de verdere ontwikkeling van dit soort onderzoek en onderwijs veilig wordt gesteld;
- 3 om, ter realisering van doelstellingen 1 en 2, vruchtbare communicatie en samenwerking tussen onderzoekers van verschillende disciplines te bevorderen, alsmede een effectieve wisselwerking te faciliteren tussen wetenschappers verbonden aan onderzoeksinstituten en beleidsmakers werkzaam bij overheidsdepartementen.

Sleutelbegrippen. Bij elk thema of onderwerp van onderzoek (zie par. 4) zijn MaG-wetenschappelijke (in tegenstelling tot natuurwetenschappelijke) trefwoorden: probleembesef, attitude, sociale normen, gedragspraktijk, belangen, macht, participatie, welzijn en gedragseffecten. Deze sleutelbegrippen kunnen uiteraard zowel in het negatieve (b.v. onnozelheid, onvermogen, afwijzing, onsamenshangendheid, tegenwerking) als in het positieve (b.v. deskundigheid, inzet, acceptatie, samenwerking, cohesie, medewerking) worden beschouwd.

'Stakeholder'-groepen. MaG-wetenschappelijk is ook van belang het onvermijdelijke bestaan van verschillende opvattingen, capaciteiten, gevoeligheden, organisatiekwaliteit en gedragsmogelijkheden van uiteenlopende groepen en organisaties ('stakeholders').

Bij sturing gericht op veranderingen in instituties, attitudes, rechten en gedragpatronen doen zich niet zelden dilemma's voor tussen individuele vrijheid en sociale gelijkheid en rechtvaardigheid, bij individuen, groepen en organisaties.

De stuurbaarheidsvraag. De intensieve discussie over maatschappelijke sturingsvraagstukken heeft voor GaMON geresulteerd in een zesvoudig onderscheid van sturingsstrategieën. 'Sturing' van activiteiten en gedragingen in relatie tot milieu/omgeving/natuur kan plaats vinden via respectievelijk:

- ruimtelijke (her-)inrichting en infrastructuur,
- technische hulpmiddelen, instrumenten of apparaten ('technologie'),
- wettelijke regelgeving en/of handhavingsregimes,
- prijsmaatregelen in faciliterende of ontmoedigende zin (prijsbeleid),
- voorlichting, educatie, communicatie en sociale voorbeeldgeving/gedragmodellering,
- nieuwe institutionele en organisatorische arrangementen.

Transitiemanagement is een overkoepelend begrip dat in de praktijk een combinatie van specifieke strategieën inhoudt, in combinatie met doelstellingen en ontwikkelingsscenario's.

Transitiemanagement kan in principe *elk* van de drie MaG-wetenschappelijke vraagpunten hierboven (probleembesef, welzijnseffecten, sturing) omvatten. Ook voorlichting, educatie en gedragmodellering kunnen bij elk van de drie vraagpunten van belang zijn.

Beleidsrelevantie. In alle gevallen van GaMON-activiteiten op een of meer van de vijf themagebieden moet de belangstelling uitgaan naar een of meer (dus eventueel een bepaalde klasse van) concrete beleidsproblemen waarover vanuit MaG-wetenschappelijk perspectief zinvolle ideeën, methoden, bevindingen en/of adviezen naar voren te brengen zijn.

3. Programma-activiteiten

Het bereiken van de doelstelling van GaMON is niet alleen gediend met nieuwe onderzoeksprojecten. Programma-activiteiten ter realisering van de doelstellingen kunnen zijn:

- het componeren en uitwerken van multidisciplinaire MaG-wetenschappelijke visies, zo nodig nieuwe concepten en theoretische kaders, alsmede methodieken ter onderbouwing van empirisch onderzoek en/of beleidsvorming; het gaat hier zowel om generieke als om specifieke kennisontwikkeling in relatie tot beleidsvraagstukken;
- originele onderzoeksprojecten gericht op empirische toetsing van theoretische hypothesen en/of beantwoording van theoriegestuurde onderzoeks- en/of beleidsvragen;
- beleidsprobleemgericht experimenteel laboratoriumonderzoek en/of de ontwikkeling van computerprogramma's voor het simuleren van sociale en individuele gedragsprocessen;
- interactief beleidsontwerp, beleidsexperimenten en de evaluatie van nieuw (en/of recent) beleid, door taakgroepen van wetenschappers en beleidsmakers;
- systematische kennisoverdracht en ideeënuitswisseling tussen wetenschappers en beleidsmakers op verschillende themagebieden;
- MaG-wetenschappelijke onderwijs- en trainingsactiviteiten gericht op studenten, maar ook op beleidsmakers van diverse overheidsdepartementen.

Idealiter worden in te subsidiëren projecten meerdere activiteiten uit bovenstaand lijstje samenhangend gecombineerd.

Binnen het GaMON-programma zal dus niet alleen *descriptief*, op verklaring en voorspelling gericht wetenschappelijk onderzoek wordt uitgevoerd. Ook *prescriptief* (of constructief) onderzoek, gericht op effectief beleidsontwerp en verbetering van beleidsuitvoering, is gewenst en zal worden aangemoedigd. In voorkomende gevallen zal de programmacommissie desgewenst als makelaar optreden tussen onderzoekinstellingen en beleidsdepartementen. De subsidiemogelijkheden, beoordelingscriteria en procedures van GaMON worden verder uiteengezet in paragraaf 5.

4. De hoofdthema's van GaMON

In deze paragraaf worden de vijf beleidsthema's van het GaMON-programma: 1 Landschap en natuur, 2 Woon- en leefomgeving, 3 Integraal waterbeheer, 4 Huishoudelijke consumptie en 5 Personenmobiliteit en -verkeer, elk uitgewerkt aan de hand van steeds drie MaG-wetenschappelijke vraagpunten:

- probleembesef en menselijke oorzaken,
- sociale welzijns- en gedragseffecten,
- stuurbaarheid van probleemsituaties.

Elke themabeschrijving begint met een korte inleiding en een beschrijving van strategische beleidskwesties.

De vijf beleidsthema's worden hieronder hoofdzakelijk beschreven in termen van kennisbehoeften en onderzoeksvragen.⁴ Van ervaren onderzoekers wordt verwacht dat zij hun voorstellen hieromtrent inkleden op basis van een '*state of the art*'-overzicht, de nieuwste concepten, theoretisch kader en formulering van specifieke onderzoeksvragen en –hypothesen. Daarmee moet duidelijk worden: wat men zich voorstelt te gaan doen, waarom men dit wil doen, hoe het onderzoek zal worden uitgevoerd, welke soorten resultaten worden verwacht en voor wie de beoogde resultaten van nut zouden kunnen zijn.

4.1. Beleidsthema 1: Landschap en natuur

In een dichtbevolkt, welvarend Nederland staan landschap en natuur permanent onder druk van velerlei menselijke activiteiten. Hoe wordt door verschillende bevolkingsgroepen aangekeken tegen lopende ontwikkelingen en wat verklaart hun percepties? Hoe kan er, met betrekking tot natuur- en landschapskwaliteiten worden aangestuurd op een duurzame ontwikkeling? Waar en met wie kunnen duurzame kwaliteiten worden bewerkstelligd, gezien de uiteenlopende economische, ecologische, sociale en culturele functies van landschap en natuur?

4.1.1. Strategische beleidskwesties inzake landschap en natuur

Voor Nederland van belang zijn de ontwikkeling van:

- duurzame landbouw in samenhang met natuur- en landschapsbeheer,
- duurzame en diervriendelijke veehouderij,
- duurzame openluchtrecreatie,
- meer groene natuur en water (ook i.v.m. waterberging) in stedelijke gebieden.

De vraag is hoe dergelijke omvangrijke transities kunnen worden bewerkstelligd, onder een gezamenlijke verantwoordelijkheid van maatschappelijke actoren met verschillende tradities in, visies op en belangen bij natuur en landschap. Daarvoor zijn nieuwe rolverhoudingen en institutionele arrangementen nodig en speciale prikkels voor langetermijninvesteringen. Welke institutionele belemmeringen zijn er voor vernieuwende initiatieven en wat verklaart die belemmeringen? Een en ander moet bovendien plaatsvinden in een context van internationalisering. Die werkt enerzijds in op de drijvende (b.v. economische) krachten waarop de kwaliteit van natuur en landschap berusten. Internationalisering werkt ook in op de politieke vrijheidsgraden die Nederland heeft.

Een andere context is die waarin nieuwe technologie (b.v. genticologie en verwante technologie in de voedselproductie) zorgt voor een andere, meer riskante natuur. Dit roept een heel eigen waardering en beleving op, alsook eigen organisatievormen, en het heeft een aparte maatschappelijke betekenis en beleidsrelevantie. Tot nog toe ondergewaardeerde thema's zijn de sociaal-culturele en welzijnsaspecten van natuur en landschap, inclusief de natuurbeelden, -wensen en -praktijken van economisch minder bedeelde maatschappelijke groepen en van groepen met een niet-Nederlandse achtergrond.

4.1.2. Probleembesef en menselijke oorzaken

Duidelijker moet worden hoe het maatschappelijk besef van natuur- en landschapsproblemen is gespreid in temporele, geografische, sociaal-culturele en sociaal-economische zin. Hoe staat het met de kennis, percepties, attitudes, behoeften, voorkeuren en fei-

telijke gedragspraktijken van diverse gebruikersgroepen met betrekking tot landbouw en natuurbeheer, natuurgebieden en voorzieningen voor openluchtrecreatie? Waarvan zijn deze gedragsfactoren en -praktijken afhankelijk (opvoeding, onderwijs, culturele achtergrond?). In welke mate worden zij ingegeven via aangeboden voorzieningen en/of via instituties (van 'groene' recreatieparken tot internationaal vliegtoerisme b.v.)? In welke opzichten en onder welke voorwaarden zouden natuurrelevante kennis, beelden, praktijken en organisatievormen kunnen worden duurzaam?

Scherper inzicht is nodig in dominante gedragspatronen met hun onderliggende factoren ten aanzien van natuur en landschap en de recreatieve beleving daarvan. Welke trends zijn hierin te onderkennen en waarop zijn deze gebaseerd? Wat zijn de gevolgen van deze trends voor de kwaliteit van natuur en landschap, en voor de variatie aan functies daarvan? Hoe belangrijk en/of waardevol worden diverse landschappen en natuurtypen gevonden (ook internationaal, b.v. gletschers, regenwouden en walvispopulaties)? Welke toekomstbeelden houden verschillende groepen er ten aanzien van landschap en natuur in Nederland op na? Waarop zijn die toekomstbeelden gebaseerd, in welke mate hangen ze samen met voorgenomen gedragspraktijken, waardoor veranderen ze of zouden ze kunnen worden veranderd? Welke methoden kunnen worden benut voor een valide beoordeling en waardering van natuur en landschap, mede met het oog op bijstelling daarvan ten behoeve van duurzaamheid?

4.1.3. Sociale welzijns- en gedragseffecten

Hoe belangrijk zijn landschap en natuur voor het welzijn (incl. de gezondheid) van verschillende groepen mensen en waarop is dit (eventueel verschillend) belang gebaseerd? In welke mate leiden bepaalde (welke?) verbeteringen, respectievelijk verslechtingen in de kwaliteit van natuur en landschap tot positieve dan wel negatieve veranderingen in beleving, welzijn en gedragspatronen? Het gaat hier om veranderingen in concrete situaties, bijvoorbeeld bij de inrichting van nieuwe natuur, de realisering van andere ruimtelijke (ook: recreatie-) projecten, of het contrast tussen stad en plat-

teland (en dat tussen recreatiewaarden en natuurwaarden). Op welke wijze worden dergelijke belevings-, welzijns- en/of gedragseffecten op dit moment onderkend en 'verrekend' in allerlei beleid en in particuliere initiatieven? Hoe zouden dergelijke effecten beter kunnen worden verdisconteerd in toekomstige beleidsvorming?

4.1.4. Stuurbaarheid van probleemsituaties

Allereerst van belang is te weten hoe effectief het huidige natuur- en landschapsbeleid is. Hoe valt die effectiviteit op een valide wijze vast te stellen, gezien de lange ketens van beleidsmaatregel-effect-natuurkwaliteit? De kernvraag is hoe de effectiviteit van diverse sturingsacties kan worden verbeterd. Daarbij gaat het niet alleen om een verbetering van (de combinatie van) beleidsinstrumenten. Het gaat ook om effectieve sturing in een *multi-actor* en een *multi-level* context, bij voorbeeld inzake natuurontwikkeling. Het eerste vraagt om participatieve vormen van beleidsvoering en sturing:

- Wat zijn de lessen uit ondernomen beleidsexperimenten met participatieve beleidsvoering, met deelname van marktpartijen en/of maatschappelijke organisaties en/of burgers?
- In hoeverre kan de aanpak van succesvolle experimenten worden gesystematiseerd?
- In welke mate en onder welke voorwaarden kunnen succesvolle benaderingen worden veralgemeend en desgewenst worden verbeterd?

'*Multi-level governance*' verwijst naar het feit dat op verschillende bestuurlijke niveaus beleid wordt ontwikkeld, ook ten aanzien van natuur en landschap, dat deels verweven, maar deels ook relatief autonoom ontstaat en wordt uitgevoerd.

- Wat zijn de ervaringen met Nederlands rijksbeleid in een toenemend geïnternationaliseerd beleid, zowel wat betreft *downstream*-implementatie als *upstream*-invloed?
- Wat zijn de ervaringen van provincies, gemeenten en andere gedecentraliseerde besturen met de doorwerking van rijksbeleid, en andersom, met hun vrijheidsgraden in het eigen natuur- en landschapsbeleid?
- Welke mogelijkheden bestaan er voor publiek-private samen-

werking en hoe en waar kunnen deze effectief worden gerealiseerd?

Solide argumentatie en overtuigende demonstratie zijn belangrijk bij de beantwoording van dit soort vragen.

Meer specifieke vragen gaan over de effectiviteit van verschillende beleidsinstrumenten.

- Hoe kan of moet wettelijke regelgeving ten aanzien van het gebruik van landschap en natuur worden verbeterd (vermindert of versterkt) in relatie tot inspectie en handhaving van regels?
- Welke gedragseffecten van andere of nieuwe regelgeving zijn waarschijnlijk, waarom zouden ze optreden en hoe zouden gedragseffecten zo nodig in een ‘duurzame’ richting kunnen worden gestuurd?
- Welke sturingseffecten gaan uit, of zouden kunnen uitgaan van uitgekiende prijsmaatregelen (welke?) ter betere benutting van groene (recreatie-)ruimte in en rond stedelijke gebieden dan wel in verder weg gelegen buitengebieden?
- Welke duurzaamheidsdoelstellingen zouden in dit opzicht kunnen of moeten worden geformuleerd en hoe kan voor zulke doelstellingen een maatschappelijk draagvlak worden gevonden c.q. versterkt?

4.2. **Beleidsthema 2: Woon- en leefomgeving**

Luchtverontreiniging, geluidsoverlast (vooral door burenlawaai, wegverkeer en luchtvaart⁵) en afname van groen vormen – vooral in stedelijke gebieden – een hardnekkig milieuprobleem (vgl. NMP-4). De afgelopen jaren zijn daar problemen bij gekomen van externe veiligheid in verband met opslag en/of transport van gevaarlijke stoffen, maar ook problemen van sociale onveiligheid op straat, speciaal in en om uitgaansgebieden en winkelcentra. Eenzelfde omgevingskwaliteit kan niet overal in Nederland op gelijke wijze voorhanden zijn, omdat verschillende plaatsen doorgaans verschillende mogelijkheden en beperkingen bieden. Dit plaatst beleidsmakers en onderzoekers voor lastige vragen:

- Hoe is een gezonde, veilige en comfortabele woon- en leef-

- omgeving te realiseren, vooral daar waar die het meest ontbreekt?
- Welke maatschappelijke transities naar een stillere, schonere en veiliger woon- en leefomgeving zijn, waar nodig, ook daadwerkelijk mogelijk?
  - Wat vergen zulke transities *qua* probleembesef, maatschappelijke communicatie, samenwerking en praktisch beleid?
  - Welke institutionele belemmeringen staan vernieuwende initiatieven in de weg?

4.2.1. Strategische beleidskwesties inzake woon- en leefomgeving.

In samenhang met de sterke economische groei van de jaren-1990 zijn diverse beleidsthema's hoog op de agenda beland. Hoe kan bij ruimtelijke planvorming beter rekening worden gehouden met toekomstige belangen inzake omgevingskwaliteit? Hoe kan de gestaag toenemende geluidsoverlast worden tegengegaan? Welke ingrepen zijn haalbaar en acceptabel? Via welke afspraken en instrumenten kan oppervlakte- en grondwaterbeheer in woongebieden worden verbeterd zodat overlast tijdig kan worden voorkomen (zie ook par. 4.1.1)? Op welke manieren is de veiligheid op straat, in/om uitgaansgebieden en winkelcentra te vergroten? Voor zowel overheid als bedrijfsleven en milieubeweging is het lastig om effectief te communiceren over risico's en afwegingen inzake omgevingskwaliteiten. Publieksgroepen vinden het moeilijk om onzekerheden en mogelijke gevolgen te beoordelen. Waarop moet worden aangestuurd: betere informatievoorziening en registratie van stoffen en transporten, inzichtelijker normstelling en controle, scherper toezicht en 'meer blauw op straat', grotere zelfredzaamheid (wat, hoe?) van burgers en bedrijven?

In ditzelfde kader spelen vragen omtrent gebiedsgericht beleid: hoe kan vorm worden gegeven aan betere participatie van betrokkenen zonder dat dit veel weerstanden oproept? Op welke wijze kan vorm gegeven worden aan gemeenschappelijk omgevingsbeheer waarvoor vervolgens een breed draagvlak ontstaat?

4.2.2. Probleembesef en menselijke oorzaken

Hier gaat het om de 'sociale epidemiologie' van ervaren omgevingskwaliteit en eventuele veranderingen-in-tijd daarvan. Belangrijke vragen zijn: Onder welke (niet alleen fysische) omstandigheden ervaren verschillende groepen mensen significante luchtverontreiniging, geluidhinder, externe ongevalsrisico's en/of sociale onveiligheid? Hoe wegen zij deze kwaliteitskenmerken onderling af? Bijvoorbeeld in het geval van geluidhinder: hoé belangrijk is rust in relatie tot andere omgevingskenmerken? Wat doet het maatschappelijke belang van de geluidsbron ertoe? Welke rol speelt het (variërend) vertrouwen in verantwoordelijke overheden? In hoeverre zijn materiële compensaties (welke?) acceptabel of juist verwerpelijk, voor wie en waarom? Welk oorzakelijk verband wordt gelegd tussen overheidsbeleid en omgevingskwaliteit, en welke behoeften bestaan er aan nieuw en/of krachtiger overheidsbeleid? Welke toekomstbeelden hebben verschillende groepen mensen met betrekking tot luchtkwaliteit, omgevingsgeluid en externe (ook sociale) veiligheid?

4.2.3. Sociale welzijns- en gedragseffecten

Hoe is het sociaal-epidemiologisch beeld van ergernis, hinder, stress, angst, protestacties, uitwijkgedrag en eventueel 'hypes' in gevallen van luchtverontreiniging, geluidsoverlast en externe risico's ("een mens lijdt dikwijls 't meest door het lijden dat hij vreest doch dat nooit op zal dagen.."). Waar, door wie en hoe wordt feitelijk hoezeer 'geleden', in verband tot welke bronnen van luchtverontreiniging, geluidsbelasting en externe risico's? Wat zijn de dominante gedragsreacties op sociale onveiligheid en hoe wordt aan zelfbescherming gedaan? Wat is er te zeggen over de effecten op welzijn en reactief gedrag van verschillende mitigerende maatregelen die in voorkomende gevallen reeds zijn genomen? Waarop waren die maatregelen gericht en wat hebben ze feitelijk bewerkstelligd in de 'transacties' tussen subject en hinder- en/of risico-bron?

4.2.4. Stuurbaarheid van probleemsituaties

Lokale luchtverontreiniging, geluidsbelasting, externe ongevalsrisico's en sociale onveiligheid kunnen worden ingeperkt en beheerst via verschillende strategieën. Welke ruimtelijke afschermings- of zoneringsmaatregelen, welke technische maatregelen aan de bron of verderop in de keten, welke toezicht- en controlemaatregelen sorteren welke effecten? Welke veranderingen vraagt dit inzake regelgeving en/of handhavingsregimes, prijsmaatregelen (b.v. subsidies, boetes) en/of voorlichtingsprogramma's? Om omgevingsbelasting duurzaam te verminderen, zijn nieuwe vormen van samenwerking nodig tussen producenten en recipiënten van luchtverontreiniging, geluidsoverlast en externe risico's. Hoe zijn dergelijke transacties effectief vorm te geven? Welke bestuurlijk-juridische obstakels staan zulke samenwerkingsverbanden in de weg? Welke prikkels zijn mogelijk en nodig om vernieuwingen ook daadwerkelijk tot stand te brengen?

Probleembesef, welzijnseffecten en stuurbaarheid met betrekking tot omgevingskwaliteit zijn omvangrijke kwesties. Daarbij kunnen ~ per omgevingsstressor ~ informatieïnvloeden op percepties, psychofysische ('subjectief-objectief') verbanden, dosis-effectrelaties en diverse beheersingsstrategieën aan de orde zijn. Stressorspecifieke vraagstellingen zijn, bij voorbeeld:

- *Luchtverontreiniging*. Welk besef bestaat er bij verschillende groepen en organisaties over de aard, de intensiteit, de omstandigheden en de gezondheids-, welzijns- en milieueffecten van luchtverontreiniging; welke bronnen en actoren worden als meest verantwoordelijk gezien; welke gedragsmaatregelen worden genomen ter vermindering van negatieve effecten van luchtverontreiniging; welke beleidsmaatregelen worden wenselijk geacht; welke worden noodzakelijk geacht vanuit een oogpunt van volksgezondheid?
- *Geluid*. Hoe significant zijn de bijdragen van planners, ontwerpers, producenten, distributeurs, gebruikers en afvalverwerkers van bepaalde producten (b.v. apparaten, voertuigen, gebouwen, stukken infrastructuur) tot de geluidsbelasting en geluidhinder van en rondom die producten; hoe worden deze bijdragen door verschillende groepen blootgestelden waarge-

- nomen c.q. ingeschat; welke suggesties tot hinderreductie komen naar voren van de kant van zowel de ‘co-producenten’ als de ontvangers van hinderlijke geluidsbelasting?
- *Externe en/of sociale veiligheid.* Welke culturele verschillen bestaan er in de perceptie en beoordeling van externe en/of sociale veiligheidsrisico’s; welke relatie wordt beseft tussen het eigen gedrag en de blootstelling aan risico’s; wat zijn de voornaamste grondslagen van gevoelens van onveiligheid en hoe kan daaraan worden tegemoet gekomen in het veiligheidsbeleid van bedrijfsleven en overheid; welke vorm moet risicovoorlichting hebben en welke rol kan voorlichting spelen in het beheersbaarder maken van onveilige situaties c.q. de blootstelling daaraan?

Gezien deze per stressor al complexe vraagstellingen kunnen de drie MaG-wetenschappelijke vraagpunten het beste in onderlinge samenhang onder de loep worden genomen in programma-activiteiten die primair zijn gericht op respectievelijk luchtverontreiniging, omgevingsgeluid, externe ongevalsrisico’s en sociale veiligheid. Secundair kan dan worden gekeken naar de betekenis van verschillende stressoren in woon- en leefomgevingen waarin ook andere kwaliteitskenmerken significant aanwezig zijn.

4.3.   Beleidsthema 3: Integraal waterbeheer

De afgelopen decennia is de aard en omvang van de waterproblematiek veranderd. Daardoor is ‘water’ in Nederland in een ander licht komen te staan. De verandering is toe te schrijven aan uiteenlopende menselijke ingrepen in het watersysteem op verschillende niveaus. Dit varieert van economische bedrijvigheid en bebouwing tot aan gebruik van water voor wonen en recreatieve doeleinden. Maar niet alleen de druk op het watersysteem neemt toe, ook de druk vanuit het water op de omgeving is toegenomen. Dit hangt samen met een veranderende variabiliteit in rivier(piek)afvoeren, zeespiegelstijging en bodemdaling. Naar alle waarschijnlijkheid speelt klimaatverandering hierbij een significante rol, evenals veranderingen in landgebruik en het menselijk ‘sleutelen’ aan de rivierlopen via kanalisering en omlegging. De almaar toenemende druk van het land op het water en van het water op het land zorgt

voor instabiliteiten in het gekoppelde water-land systeem. Dit gaat gepaard met toenemende overlast die naar de huidige inzichten op langere termijn nog veel groter kan worden. Een multi- en interdisciplinair perspectief vanuit de maatschappij- en gedragswetenschappen is nodig om deze complexe problematiek te onderzoeken en om zo nodig tot *'integrated assessments'* te komen.

4.3.1. Strategische beleidskwesties inzake integraal waterbeheer

De 'vermaatschappelijking' van de waterproblematiek vraagt om een andere wijze van waterbeheer, vanuit een nieuw sturingsparadigma. Deze paradigmawisseling wordt al aangegeven in recente beleidsnota's en wordt beschreven in termen van 'meer ruimte voor water' en 'van water keren naar water accommoderen'. Alhoewel deze denkomslag reeds bij velen in de waterwereld heeft plaatsgevonden, staat de beleidsmatige vertaling ervan nog in de kinderschoenen. De uitgangspunten van transitie management vormen hierbij een belangrijke leidraad. Belangrijke kwesties zijn:

- verkleining van overstromingsrisico's (door waterkering, wateraccommodatie en verhoging van zelfredzaamheid en eventuele schadeloosstelling van betrokkenen),
- verbetering van verantwoordelijkheidsstructuren in relatie tot de financiering van het waterbeheer, juridische aansprakelijkheid en de schadevergoeding bij calamiteiten,
- preventie van verdroging van natuurgebieden,
- drinkwaterbesparing door huishoudens en bedrijven en
- kwaliteitsverhoging van oppervlaktewater, onder meer ten behoeve van recreatie en natuurontwikkeling, ook in stedelijke gebieden (cf. par. 4.1.1).

4.3.2. Probleembesef en menselijke oorzaken

Menselijke activiteiten als mobiliteit, economische bedrijvigheid en bebouwing, wonen, recreatie, toerisme en sport, dragen bij aan de toenemende druk op het watersysteem. De vraag is wat de *beleving van water* is in relatie tot het gebruik daarvan. Hiervoor dienen de functies, kwaliteit, risico's en probleemperceptie van water door een scala aan actoren in kaart te worden gebracht, onder meer bij huishoudens, bedrijven, agrariërs, recreanten, water-

schapsbeheerders en drinkwaterbedrijven.

- In hoeverre herkennen de maatschappelijke actoren hun waterproblemen en welke relatie leggen zij met hun eigen activiteiten?
- Wat is hun probleemperceptie in termen van de risico's van wateroverlast, zowel in termen van wateroverschot als watertekort en eventuele waterkwaliteitsvermindering?
- Welke historische, culturele en/of juridische barrières moeten worden overwonnen (en hoe?) ten behoeve van 'water accommoderen', bij voorbeeld door middel van zogenoemde noodoverloopgebieden?

Om de toekomstige risico's en de benodigde beleidsmaatregelen te kunnen inschatten is de ontwikkeling van integrale maatschappelijke toekomstbeelden voor 'Nederland Waterland' van belang.

4.3.3. Sociale welzijns- en gedragseffecten

De instabiliteit van het gekoppelde land-water systeem gaat gepaard met toenemende overlast. Dit leidt tot sociaal-psychologische schade, omdat de veiligheid van mensen en hun bezittingen in het geding is; tot economische schade, vanwege de materiële en financiële kosten van bij voorbeeld overstromingen, die voor verzekeringsmaatschappijen een groot probleem kunnen vormen; en het leidt tot ecologische schade, door vervuild slib bij overstromingen, door eventuele verdroging en door aantasting van de waterkwaliteit. Een en ander roept de vraag op wat de *waardering van water* is in relatie tot bovengenoemde effecten en hoe het staat met de zelfredzaamheid van mogelijk negatief getroffen partijen (denk ook aan preventie van legionella in leidingwater). Hoe kunnen de maatschappelijke gebruikswaarde, de belevingswaarde en de toekomstwaarde van water op een valide manier worden vastgesteld als functie van plaats, tijd en verschijningsvorm? Belangrijk hierbij is om het spanningsveld tussen de economische, ecologische en maatschappelijke waardering door de eerder genoemde actoren zichtbaar te maken. De bepaling en verdeling van de maatschappelijke kosten en baten van het waterbeheer is een lastig en dynamisch vraagstuk, dat om een multi- en interdisciplinaire benadering vraagt: hiervoor is een combinatie van economisch, sociologisch, juridisch en psychologisch onderzoek nodig.

4.3.4. Stuurbaarheid van probleemsituaties

Voor een maatschappelijker en minder eenzijdig-technisch waterbeheer in Nederland zijn nieuwe sturingsconcepten en beleidsinstrumenten nodig, die afgestemd zijn op de nieuwe en grotere problemen die ons land waarschijnlijk te wachten staan. De nieuwe sturingsvormen moeten gebaseerd zijn op combinaties van netwerksturing, multi-actorsturing en zelfsturing, die leiden tot een duurzaam beheer van watersystemen. De relatie tussen besluitvorming, financiering en uitvoering/controlle moet daarbij goed onder de loep worden genomen.

Ook het omgaan met onzekerheden omtrent waterbewegingen en waterbeschikbaarheid is een wezenlijk onderdeel van transitie management. Het gaat hier om een tijdig en adequaat inschatten van de verschillende bronnen en typen van onzekerheid en de vertaalslag naar risicostrategieën zoals acceptatie, mitigering en/of opvang van calamiteiten.

Een en ander roept de vraag op hoe de nieuwe sturingsconcepten zich verhouden tot de traditionele sturingsvormen en -instrumenten, zoals fysisch-technische maatregelen ter vermindering van overstromingsrisico's, stringente regelgeving en handhavingsregimes voor de bescherming van waterkwaliteit en watervoorraden, en prijs- of technische maatregelen voor waterbesparing door huishoudens en bedrijven. Ook de aanvaardbaarheid en acceptatie van nieuwe sturingsvormen en -instrumenten door verschillende groepen uit de bevolking verdient aandacht. Hoe kunnen direct belanghebbenden beter in de beleidsvorming worden betrokken? Hoe kan het Nationaal Bestuursakkoord Water effectief worden geregionaliseerd?

Ten slotte is de internationale inbedding van nieuwe sturingsarrangementen van belang, zoals bij voorbeeld de Europese Kaderrichtlijn voor Waterbeleid, waarbij het stroomgebiedsperspectief voor alle betrokken landen een belangrijke opgave vormt. De vraag is hoe, bij 'integraal waterbeheer', kan worden vastgesteld in hoeverre uiteindelijk gewenste (meerdimensionale) doeltoestanden worden bereikt. Omgekeerd is de vraag hoe men

‘wantoestanden’ definieert ten behoeve van calamiteitenbestrijding, wanneer tegelijkertijd moet worden gelet op bij voorbeeld ruimtelijke belangen, natuur- en milieubescherming en veiligheidsbelangen van direct betrokkenen.

4.4. Beleidsthema 4: Huishoudelijke consumptie

Huishoudelijke consumptie van goederen, diensten en grondstoffen is veelsoortig. Het omvat koop- en gebruiksgedrag (diverse gedragspraktijken) op gebieden als woningkeuze en -inrichting, verwarming, verlichting, voedselkeuze, opslag (vriezen, koelen) en koken, persoonlijke verzorging, kleding en schoeisel, audio-, video- en computertechnologie, tuininrichting, -gebruik en -onderhoud, reparatie en verandering van de woning (o.m. doe-het-zelf). Vanuit diverse wetenschapsgebieden is al veel onderzoek gedaan, maar dit is beperkt en kortstondig van aard. Voor een serieuze transitie naar een duurzame samenleving liggen belangrijke nieuwe vragen open. Multidisciplinaire benaderingen zullen een sterkere rol moeten gaan spelen. In toenemende mate wordt onderkend dat huishoudelijke consumptiepatronen niet op zichzelf staan, maar mede afhankelijk zijn van de context waarin huishoudens ontstaan en zich (kunnen) ontwikkelen.

4.4.1. Strategische beleidskwesties inzake huishoudelijke consumptie

Vergeleken bij de huidige situatie vergt duurzame huishoudelijke consumptie aanzienlijke vermindering van fossiele-energiegebruik (direct en indirect), geringere eindproductie van afvalstoffen, afname van huishoudelijk omgevingslawaaï en beperkingen in het gebruik van schaarse grondstoffen en materialen (w.o. ruimte). Dit vraagt om ingrijpende transities:

- op het gebied van energiebesparing en efficiëntieverhoging,
- in de benutting van hernieuwbare energiebronnen (wind, zon, biomassa, spierkracht),
- inzake langer meegaande apparaten en producten, inclusief huishoudtextiel en kleding, en
- in verband met een algehele matiging in het gebruik van motorische, op fossiele energie draaiende apparaten (incl. voertuigen; zie par. 4.5) en milieubelastende voedingspatronen.

Gedurende lange tijd hebben gedragskundige en technologische oplossingsbenaderingen naast elkaar bestaan als relatief onafhankelijke perspectieven. Het belang van een interactieve benadering wordt echter steeds duidelijker. Het gaat er daarbij niet alleen om het diffusie- en adoptieproces van nieuwe producten of systemen te faciliteren. MaG-wetenschappers dienen ook betrokken te zijn in de ontwerpfase van producten, systemen en omgevingen. De keuzes die in het ontwerpproces gemaakt worden zijn in sterke mate gedragssturend en tevens bepalend voor de randvoorwaarden van gedrag. Om duurzaam gedrag te kunnen bevorderen dienen de interacties tussen mensen en hun producten en omgevingen beter begrepen te worden.

4.4.2. Probleembesef en menselijke oorzaken

In welke mate is het veelzijdige omgevings- en milieubeslag van huishoudelijke bezittingen en activiteiten feitelijk bekend? Hoe sterk en volledig is het besef daarvan bij verschillende bevolkingsgroepen; waarop is dit besef gebaseerd; hoe zou het kunnen worden beïnvloed? Hoe kan dit besef worden benut ten behoeve van een alerte houding ten aanzien van milieurisico's en duurzaam gedrag? Hoezeer wordt onderkend, door wie en wanneer, dat uiteindelijke omgevings- en milieubelasting voortkomt uit een keten van mede-verantwoordelijkheden van ontwerpers, producenten, distributeurs, verkopers, gebruikers en afvalverwerkers? In welke mate en op welke wijze zijn huishoudens eigenlijk de 'gevangene' van de aanbodstructuur, de sociaal-economische organisatie en de technische omgeving en faciliteiten, die zijn gericht op het beschikken over en gebruiken van bepaalde, meer en minder nuttige huishoudelijke grondstoffen, goederen, apparaten en diensten? Welke noodzakelijkheden en onvermijdelijkheden tot omgevings- en milieubelasting worden door verschillende groepen aangevoerd? Welke toekomstbeelden over consumptiemogelijkheden en gedragspatronen bestaan er bij verschillende groepen?

4.4.3. Sociale welzijns- en gedragseffecten

Welke effecten op welzijn en gedrag komen voort uit het omgevings- en milieubeslag van verschillende huishoudelijke activitei-

ten, speciaal in verband met afvalstoffen, geluidsproductie, energie- en watergebruik (incl. riolering)? Welke product- en/of activiteitscategorïen zijn hierbij speciaal in het geding? Welke effecten van nieuwe producten en activiteiten in en om huishoudens kunnen voor de toekomst worden verwacht? Welke effecten van nieuwe producten en activiteiten zijn te verwachten op milieusparende gedragspraktijken? Hoe verhoudt zich de kwetsbaarheid van huishoudens tot de aard van de woning, de woninginrichting en het bezit en gebruik van diverse installaties en apparaten? Deze vragen geven ook aan dat het thema 'huishoudelijke consumptie' overlapt met thema 2: 'Woon- en leefomgeving', voorzover het publieke voorzieningen en omgevingsinvloeden van omliggende huishoudens betreft.

4.4.4. Stuurbaarheid van probleemsituaties

Bij de ontwikkeling van een (meer effectieve) sturingsbenadering voor 'duurzaam consumeren' doen zich diverse dilemma's voor, die tot nog toe onvoldoende aandacht hebben gekregen. Bij voorbeeld:

- Dient verandering gericht te zijn op specifieke gedragingen, op gedragspatronen of levensstijlen, of zelfs op meer algemene waardensystemen met betrekking tot landschap, leefomgeving, natuur en milieu? Hoe kan synergie worden bevorderd, zodat diverse negatieve effecten tegelijkertijd kunnen worden verminderd?
- Dient verandering direct gericht te zijn op de consument zelf of verdient een indirecte benadering de voorkeur, via verandering van de technische, culturele en sociaal-economische context van huishoudens?
- Hoe kan 'community support' bij verduurzaming effectief worden opgezet, bij voorbeeld in de vorm van informatiecentrales, internet-advisering en/of zogenoemde ecoteams?

Hoe kan verduurzaming worden bewerkstelligd in samenwerking tussen ontwerpers, producenten, verkopers, gebruikers en verwerkers van het afval van verschillende producten en diensten? Welk beleidsinstrumentarium is effectief (met welke neveneffecten)? Welke ondersteunende activiteiten van marktpartijen (producen-

ten, detaillisten, consumentenorganisaties) en maatschappelijke organisaties zouden een belangrijke impuls kunnen geven? Welke bedoelde en onbedoelde gedragsreacties (denk aan 'rebound': intensivering van 'schoner' en 'zuiniger' geworden activiteiten) kunnen optreden bij invoering van nieuwe technologie, nieuwe regelgeving en nieuwe institutionele arrangementen in verband met huishoudelijke consumptie? Op welke wijze kunnen overheden, bedrijven en consumentenorganisaties beter samenwerken ten einde overmatige omgevings- en milieubelasting door huishoudens in kaart te brengen en te voorkomen (vgl. thema 2: Woon- en leefomgeving; par. 4.2)?

In het onderzoek zou moeten worden aangesloten bij dominante trends in consumptieve gedragspatronen. In toenemende mate worden woonomgevingen 'intelligenter'. Intelligentie wordt niet alleen veelvuldig toegepast in allerlei producten, maar intelligentie wordt ook steeds meer geïntegreerd in de woonomgeving zelf, dikwijls onzichtbaar. Omgevingen worden 'gevoelig' voor de bewoners en kunnen op die wijzen interactie vertonen met hun gebruikers. Afgezien van ergonomische, ethische en sociale vragen, kan de vraag worden gesteld of deze trend nieuwe mogelijkheden biedt voor effectieve sturing (ook in groepsverband) naar duurzame ontwikkeling, of dat deze trend wellicht negatieve effecten met zich meebrengt, die tijdig onder ogen moeten worden gezien.

Als het gaat om veelzijdige transities in consumptiepatronen dienen zich ook vragen aan over de verwachte en/of waarschijnlijke gevolgen voor de toekomstige kwaliteit van leven en de implicaties van duurzame consumptie voor diverse bedrijfstakken, werkgelegenheid en overheidsinkomsten.

4.5. Beleidsthema 5: Personenmobiliteit en -verkeer

Noot vooraf:

Gezien de vooralsnog uitblijvende co-financiering door V&W, maar in de overweging dat de mobiliteits- en verkeersproblematiek het domein van dat departement te boven gaat, is besloten Thema 5 in GaMON te handhaven en te trachten er de komende tijd alsnog

(aanvullende) financiering voor te verkrijgen. Voor de eerste ronde van het programma betekent dit dat 'personenmobiliteit en -verkeer' slechts in afgeslankte vorm zal kunnen meedoen. De navolgende themabeschrijving is dan ook ruimer dan hetgeen in de eerste ronde van GaMON aan de orde zal kunnen komen. Onderzoeksvoorstellen over Thema 5 kunnen voor het moment het beste worden gericht op vraagstukken van 'duurzaam verkeer en vervoer' in de zin van ruimtelijk beleid, systeemveranderingen, nieuwe beleidsvisies en meeromvattende scenario's voor de langere termijn. Voor daadwerkelijk onderzoek zal slechts een bescheiden budget voorhanden zijn.

De groei van het autoverkeer zet zich voort, met een toenemende druk op het wegstelsel, op natuur en landschap en op de kwaliteit van de menselijke leefomgeving. In vervolg op het Tweede Structuurschema Verkeer en Vervoer (1988/'90), waarmee beperking van de groei van de automobiliteit werd beoogd, wordt volgens het (door de Tweede Kamer in 2002 verworpen) Nationaal Verkeers- en Vervoersplan (NVVP, 2000/2001) de (auto-) mobiliteit niet langer ingeperkt. 'Mobiliteit mag, mits betaald' is het nieuwe uitgangspunt, waarbij voor de toekomst veel wordt verwacht van nieuwe technologie en (gedifferentieerd) prijsbeleid ter vermindering van congestie-, leefbaarheids- en milieuproblemen.

Wat betreft personenmobiliteit en -verkeer wordt GaMON gericht op een aantal strategische beleidsvragen die het (oude en het) nieuwe beleid in zich meedraagt. Eén inspiratiebron hierbij is het (in 2003 nog te actualiseren) NVVP-2000/2001 zelf. Daarin worden benutting, beprijzing, bouwen en technologie als beleidsgrondslagen voorgesteld. Ook stimulering van fietsgebruik ('korte ritten') en behoud van OV-basisvoorzieningen worden belangrijk gevonden.

Een tweede bron van inspiratie is de recente *Nota Mobiliteitsmanagement* (dec. 2002) van het Ministerie van V&W, waarin principieel wordt uitgegaan van de vervoersbehoeften van reizigers die zo nodig worden 'verleid' tot het gebruiken van minder omgevings- en verkeersbelastende vervoerswijzen. Het beoogde verleidingsbeleid zou vooral worden gericht op: (a) gebiedsspecifieke

mobiliteit, (b) korte ritten (< 7,5 km), (c) werkgerelateerde verplaatsingen en (d) recreatieve verplaatsingen. Acceptatie van en draagvlak voor prijsbeleid als één van de ‘verleiders’ verdient hierbij bijzondere aandacht.

Naast de genoemde ontwikkelingen voor de korte termijn, laat GaMON zich voor de langere termijn ook inspireren door de internationale discussie over ‘*Sustainable Transportation*’ die de afgelopen tijd in OECD-verband wordt gevoerd.⁶ Het GaMON-thema ‘mobiliteit en verkeer’ is tevens afgestemd op het CONNEKT/NWO-stimuleringsprogramma Verkeer en Vervoer (‘*Gebruik en waardering van vervoersnetwerken*’), dat sterk is gericht op infrastructuur, logistiek en verkeersregulering.⁷

4.5.1. Strategische beleidskwesties

Voor het mobiliteitsbeleid op kortere en langere termijn zijn de volgende kwesties van belang.

- De praktische implementatie van ‘duurzame mobiliteit’ met nieuwe technologie voor zuiniger, schoner, stiller en compacter personenvervoer en verkeersregulering.
- Afwegingen door verschillende maatschappelijke groepen tussen gemotoriseerde mobiliteit en de kwaliteit en veiligheid van woon- en leefomgeving.
- Prijs-kwaliteitsvergelijkingen en mogelijke verbeteringen daarin van diverse vervoers-wijzen, volgens de percepties en wensen van diverse reizigersgroepen.
- De betekenis en aanvaardbaarheid ~ relatief tot andere strategieën voor mobiliteits-management ~ van prijsbeleid in verkeer en vervoer⁸.
- Maatschappelijke visies op de (on)mogelijkheden en (on)wenselijkheden van collectieve vervoerssystemen: lokaal, regionaal, nationaal en internationaal (incl. intermodaliteiten).
- Beoordeling en evaluatie van langetermijnscenario’s voor duurzaam verkeer en vervoer; hierbij gaat het om mogelijke (‘*sustainable*’) systeemveranderingen in infrastructuur, vervoermiddelen, energievoorziening, gebruikersattitudes en gedragspraktijken.

- Het verwerven van een solide en duurzaam draagvlak voor het verkeers- en vervoersbeleid, het verkeersveiligheidsbeleid en het beleid gericht op betere benutting van infrastructuur.

4.5.2. Probleembesef en menselijke oorzaken

Onderzoek moet meer en beter zicht bieden op de invloed van veranderingen in het verkeers- en vervoerssysteem (infrastructuur, technologie, vervoermiddelen en organisatie), in combinatie met andere maatschappelijke ontwikkelingen (bijvoorbeeld: individualisering, vergrijzing en internationalisering), op de percepties, waarderingen en het feitelijk verplaatsingsgedrag van verschillende groepen mensen en organisaties. Inzicht in de sturende werking van systeemkenmerken op gedragspatronen is een cruciaal gegeven in de verkenning van mogelijke transities naar langdurig betrouwbaar verkeer en vervoer.

In dit verband is een korte historische maatschappij- en gedragswetenschappelijke studie van belang naar de introductie, ontwikkeling, popularisering en massificatie van het gebruik van particuliere motorvoertuigen sinds omstreeks 1900, in verhouding tot andere vervoerswijzen. In deze studie dient ook aandacht te worden besteed aan de vorming en het in stand houden van een draagvlak voor aanleg, aanpassing en uitbreiding van infrastructuur en van beleidsmaatregelen inzake verkeersveiligheid en verkeersafwikkeling.

Verdere onderzoeksvragen zijn onder andere:

- Welke individuele, sociale en institutionele barrières staan een effectieve invoering van nieuwe technologie voor zuiniger, schoner, stiller, efficiënter verkeer en vervoer in de weg en op welke wijze zouden deze barrières effectief kunnen worden geslecht?
- Welke omgevingsproblemen in verband met mobiliteit en verkeer (luchtverontreiniging, geluid, onveiligheid, ruimtebeslag e.d.) worden door verschillende groepen als meest urgent gezien; welke suggesties worden gedaan met betrekking tot kwaliteitsverbetering?
- Wat zijn de maatschappelijke percepties en oordelen omtrent

- (ruim omschreven) prijs-kwaliteitsverhoudingen van verschillende vervoerswijzen; welke wensen en suggesties komen naar voren over mogelijke verbeteringen in die verhoudingen?
- Wat is de invloed van toenemende (on)betrouwbaarheid van verkeers- en vervoerssystemen op de perceptie van de verplaatsingmogelijkheden en op het gebruik van infrastructuur en vervoermiddelen?
  - Waaraan moeten (beleids)maatregelen inzake verkeersveiligheid en verkeersafwikkeling voldoen bij een voortgaande groei van het aantal verkeersdeelnemers en van de verkeersprestaties, om een voldoende solide en duurzaam draagvlak te verwerven bij de bevolking? Het prijsmechanisme zal hierbij bijzondere aandacht moeten krijgen.

4.5.3. Sociale welzijns- en gedragseffecten

Naast vragen over de onmiddellijke omgevingsbelasting (vgl. thema 2) is er ook de meer fundamentele vraag welke waarden met mobiliteit worden gediend, hoe belangrijk motorisering daarbij is en in welke mate de betreffende waarden ook kunnen worden vervuld op minder maatschappij- en milieubelastende wijze. Voor een betere afweging van belangen is het van betekenis om de welzijnseffecten te verbreden tot een verdelingsvraagstuk.

Beter inzicht is nodig in de effecten van feitelijke en mogelijke veranderingen in het verkeers- en vervoerssysteem op patronen van sociale ongelijkheid met betrekking tot beschikbaarheid van vervoermiddelen, de toegankelijkheid van bestemmingen, de bereikbaarheid van locaties en de kwaliteit van de leefomgeving. Het zich snel ontwikkelende veld van de *'environmental justice'* biedt nieuwe kansen voor een meer weloverwogen sturing, waarbij ook de belangen van toekomstige generaties worden meegenomen. In hoeverre en op elke wijze variëren de leefomgevingseffecten (welke?) van het verkeers- en vervoerssysteem voor diverse groepen op uiteenlopende locaties en hoe kunnen positieve effecten worden bereikt en negatieve effecten verzacht? Welke toekomstverwachtingen bestaan er bij verschillende groepen mensen over positieve en negatieve welzijns- en omgevingseffecten van verkeer en vervoer, gegeven de verwachte groei van de bevolking en van

de mobiliteit (tot 2025?). Welke wensen en praktische suggesties komen naar voren over maatschappelijke rechtvaardigheid met betrekking tot het recht op hoogwaardig vervoer in relatie tot het recht op een goede leefomgeving? Onderzoek hieromtrent moet aansluiten op de beschrijving van thema 2: 'Woon- en leefomgeving'.

4.5.4. Stuurbaarheid van probleemsituaties

De sturingsvraag is direct verbonden met zowel de problematiek van de beïnvloeding van het verplaatsingsgedrag als met de beheersing van de effecten daarvan. Een eerste stel onderzoeksvragen richt zich op de effectiviteit van 'schone' technologie, de mogelijkheden van 'stillere' technologie en de praktische haalbaarheid en werking van technische benaderingen voor verkeers- en vervoersmanagement. Vanuit MaG-wetenschappelijk perspectief zou op dit punt veel meer duidelijkheid moeten worden verschaft over het ontwerp en de afstemming van technologie op de gebruiker, de (haalbare) kennis en het begrip van die gebruiker, de praktische acceptatie en 'oefening' van de nieuwe technologie en de uiteindelijke maatschappelijke acceptatie en effectiviteit.

Een tweede stel vragen gaat over diverse strategieën voor mobiliteits- en verkeersmanagement. Wat zijn de toepassingscondities en welke effectiviteit is te verwachten (en waarom?) van informatiesystemen, voorlichtingscampagnes, wettelijke regelgeving, prijsmaatregelen en technische regulering met betrekking tot *specifieke* beleidsmaatregelen zoals bij voorbeeld de introductie van lokale *light-rail*, doorstroming van spitsverkeer, invoering van stringenter parkeerbeleid en stimulering van fietsverkeer en fiets-OV-combinaties?

Vragen inzake de langeretermijnontwikkeling van verkeer en vervoer gaan vooral over 'volhoudbaarheid'. In het OESO-project over '*sustainable transportation*' (zie inleiding par. 4.5) wordt duurzaam verkeer en vervoer gedefinieerd als een systeem dat tegemoet komt aan de behoeften aan toegang tot mensen, goederen en diensten, zonder blijvende schade aan het mondiale klimaat, zonder verstoring van lokale omgevingen (landschap, leefomgeving,

natuur) en zonder sociale ongelijkheid. De doelen hieromtrent kunnen voor een belangrijk deel duidelijk worden gemaakt; de wegen om daar te komen zijn minder helder afgebakend.

GaMON-onderzoek op dit punt moet goede inzichten opleveren in de onderlinge samenhang van systeeminnovaties ten einde de effecten daarvan te kunnen evalueren in de richting van een duurzaam verkeers- en vervoerssysteem. Hier kan worden aangesloten bij de internationale literatuur op het terrein van het innovatie- en transitie management, waarbij het doelbewust vorm geven van verandering in een vooraf bepaalde richting de opgave is. Mogelijke onderzoeksvragen zijn:

- In hoeverre zijn diverse groepen mensen bereid en in staat om bepaalde verbeteringen (welke?) in bereikbaarheid, leefbaarheid en milieukwaliteit te helpen realiseren met inlevering van een zekere mate van individuele vrijheid, comfort en (persoonlijk) plezier in het gebruik van particuliere motorvoertuigen? Hoe wordt de bereidheid tot acceptatie van de gevraagde offers gewekt? Welk deel van de bevolking (aantal mensen en hun kenmerken) moet deze verbetering accepteren om het beoogde effect te bereiken?
- Wat zijn de maatschappelijke percepties en verwachtingen ten aanzien van ‘duurzame’ vervoersmodaliteiten (welke?) en verplaatsingsgedrag (wat?) en onder welke condities zou men (wie wel/niet?) kunnen meewerken aan de invoering daarvan?
- Welke percepties en evaluaties, voornemens en beleidswensen bestaan er bij diverse maatschappelijke groepen over toekomstige ontwikkelingen in de vakantiemobiliteit?
- Welke relatie kan worden gelegd tussen de overgang naar een duurzaam verkeers- en vervoerssysteem en de overgang van enkelvoudig naar meervoudig ruimtegebruik?

De bovengenoemde aandachtspunten in het onderzoek naar (a) probleembesef en maatschappelijke oorzaken, (b) sociale welzijns-effecten en (c) de stuurbaarheid van de personenmobiliteit zijn richtinggevend. Projectvoorstellen moeten uitgaan van concrete beleidskwesties en zo mogelijk de drie MaG-wetenschappelijke vraagpunten omvatten, bij voorkeur vanuit een multidisciplinair perspectief.

5. Het aanvragen van een subsidie

5.1 Wanneer kan worden aangevraagd?

Verzoeken om subsidie voor wetenschappelijk onderzoek kunnen gedurende de looptijd van het programma worden ingediend. Vooral nog zal GaMON aanvangen met één ronde in 2003. Afhankelijk van de beschikbare gelden zal in 2005 een tweede ronde worden gehouden. Dit zal tijdig bekend worden gemaakt. De aanvragen worden beoordeeld in een 'open competitie', waarin op basis van wetenschappelijke kwaliteit en relevantie voor de vraagstelling van het programma een selectie van subsidiabele onderzoeksvoorstellen wordt gemaakt.

Een aanvraag wordt niet ontvankelijk verklaard, als één of meer van de onderstaande administratief-technische punten geldt:

- het aanvraagformulier is niet juist of niet volledig ingevuld;
- de aanvraag is niet door een gevestigde onderzoeker of namens een door NWO erkende onderzoeksinstituting ingediend;
- de aanvraag is niet elektronisch ingediend;
- de aanvraag is niet op tijd ingediend.

Een aanvraag die niet ontvankelijk wordt verklaard, wordt niet in behandeling genomen.

5.2 Wie kunnen aanvragen?

Een verzoek om subsidie kan vanuit een universiteit, eventueel in samenwerking met onderzoekers *van vergelijkbaar niveau* van een andere onderzoeksinstituting (b.v. RIVM, DLO, TNO), worden ingediend door één of meer gevestigde onderzoekers te weten: universitair docent in vaste dienst, hoogleraar of universitair hoofddocent, werkzaam bij een Nederlandse universiteit. Van aanvragers wordt verwacht, indien subsidie wordt toegekend, dat zij bereid zijn om de wetenschappelijke, organisatorische, en financiële verantwoordelijkheid van het onderzoek op zich te nemen. Dit houdt onder meer in het opstellen van voortgangsrapporten, het

geven van een wetenschappelijk eindverslag aan het einde van de subsidieperiode en de realisering van het doel van het onderzoeksproject. Ook draagt de aanvrager, indien subsidie wordt toegekend zorg voor het totstandkomen van de overdracht van de (tussentijdse) onderzoeksresultaten aan mogelijke gebruikers en draagt hij/zij actief bij aan studiedagen dan wel congressen die binnen het stimuleringsprogramma worden georganiseerd.

5.3 Wat kan worden aangevraagd?

Het GaMON-programma is multi- en interdisciplinair van aard en omvat vijf beleidsthema's. Daarbinnen kunnen projectsubsidies van beperkte omvang worden aangevraagd waarbij combinaties van AIO's en post-doc's worden ingezet. Dit met een minimale omvang van 1 post-doc + 1 AIO en een maximale omvang van 1 post-doc + 2 AIO's. Een en ander afhankelijk van de omvang en complexiteit van het betreffende onderzoeksvoorstel.

Subsidiabel zijn uitsluitend kosten die rechtstreeks aan de uitvoering van het stimuleringsprogramma en het daarin uit te voeren wetenschappelijk onderzoek zijn toe te kennen. Er kan subsidie worden aangevraagd ter dekking van zowel de personele als materiële kosten van het onderzoek. De duur van de subsidie, c.q. de aanstelling van onderzoekers, is afhankelijk van de categorie waartoe de onderzoeker behoort. De omvang van de gevraagde subsidie, de aanstellingsduur en het niveau van de onderzoeker(s), dienen in redelijke verhouding te staan tot het uit te voeren onderzoek. Budgetoverschrijding van een toegekende subsidie is niet mogelijk. Aanstellingen vinden in alle gevallen plaats aan een universiteit of een andere onderzoekinstelling, niet zijnde NWO. Indien aanstelling niet aan de universiteit geschiedt, maar bij een onderzoeksinstituut, worden de in VSNU-verband opgestelde fictieve universitaire tarieven gehanteerd. NWO zal niet akkoord gaan met commerciële tarieven. In twijfelgevallen kunt u, voorafgaand aan het indienen van een subsidieaanvraag, contact opnemen met het secretariaat. Voor zowel langer lopende (maximaal 4 jaar) als voor kortere aanstellingen kan subsidie worden aangevraagd.

Subsidie voor personele kosten

Met de subsidie kunnen de kosten van projectuitvoerders worden betaald. De bedragen zijn overeenkomstig de contractuele afspraken die NWO met de universiteiten heeft gemaakt. Het gaat hier om *lumpsum*-bedragen waarbij salariskosten zijn geïndexeerd en het wachtgeldrisico is afgekocht. Bij subsidie van personele kosten wordt uitgegaan van de volgende categorieën:

Assistent in opleiding (AIO)

- Een AIO wordt voor een periode van vier jaar aangesteld voor het uitvoeren van een promotieonderzoek. De vergoeding bedraagt momenteel € 158.000 voor een volledige aanstelling van vier jaar.
- Voor congresbezoek en dissertatiekosten wordt een *benchfee* van € 4.538 over 4 jaar beschikbaar gesteld.

Postdoc onderzoeker

- Een postdoc is een recent (< 5 jaar geleden) gepromoveerde onderzoeker, die aan het begin staat van een wetenschappelijk carrière.
- De aanstellingsduur voor een postdoc bedraagt maximaal drie jaar, de vergoeding bedraagt € 162.000 bij een volledige aanstelling van drie jaar.
- Voor congresbezoek en posterpresentaties wordt een *benchfee* van € 4.538 over 3 jaar beschikbaar gesteld.
- De aanstelling van een postdoc dient gemotiveerd te worden in termen van complexiteit en graad van moeilijkheid van het onderzoek. De postdoc mag voor een gedeelte van zijn/haar tijd belast worden met de projectcoördinatie, mede ten behoeve van het schrijven van een of meerdere integrale publicatie(s).

Junior onderzoeker

- Onder een junior onderzoeker wordt een (niet-gepromoveerde) onderzoeker verstaan met > 2 jaar en < 5 jaar onderzoekservaring.
- De aanstellingsduur van een junior onderzoeker bedraagt maximaal drie jaar, de vergoeding bedraagt € 150.000 bij een volledige aanstelling van drie jaar.

Vervangingssubsidie, ter vervanging van iemand in vaste dienst

- Door deze subsidie kan een senior-onderzoeker (iemand met een ervaring van meer dan zes jaar als onderzoeker en/of werkzaam in een leidende functie in een gekwalificeerde onderzoeksinstelling) of een postdoc worden vrijgesteld voor het onderzoek, omdat hiermee een vervanger voor de werkzaamheden van de senior-onderzoeker wordt aangetrokken. De subsidie wordt alleen in hoge uitzondering toegekend.
- De duur van de subsidie is maximaal twee jaar.
- Het niveau van een vervanger is dat van een junior of postdoc-onderzoeker.
- Een vervangingssubsidie dient gemotiveerd te worden in termen van het belang en de aard van het onderzoek.

Een positief punt in de beoordeling krijgen subsidieaanvragen waarin van universiteitswege een zekere matching wordt voorgesteld.

Subsidie voor materiële kosten

Met deze subsidie kunnen kosten voortvloeiend uit het onderzoek worden betaald. Hierbij kan worden gedacht aan:

- de aanschaf van speciaal voor het onderzoek benodigde apparatuur en verbruiksgoederen;
- het houden van interviews en enquêtes;
- de aanschaf van databestanden;
- reizen, noodzakelijk in verband met het onderzoek.

Niet alle kosten worden evenwel vergoed:

- Kosten voor computergebruik bij universitaire rekencentra en kosten voor het gebruik van laboratoria, komen niet in aanmerking voor subsidie.
- Huisvesting-, overhead-, en afschrijvingskosten komen niet voor subsidie in aanmerking.
- Kosten van apparatuur, van verbruiksgoederen, of van administratieve of technische hulp, die tot het gebruikelijke voorzieningenpakket van een universiteit of onderzoeksinstituut moeten worden gerekend, komen evenmin in aanmerking voor een vergoeding, tenzij het gesteunde onderzoek een gebruik van faciliteiten meebrengt dat duidelijk uitgaat boven het normale gebruik.

- Bij onderzoekers in opleiding geldt nadrukkelijk dat de opleidingskosten ten laste komen van de instelling waar het onderzoek wordt uitgevoerd.

Niet vergoed worden verder:

- Kosten die zijn gemaakt ter verkrijging van een accountantsverklaring.
- Kosten gemaakt voor het bemiddelen voor, en/of verwerven en uitvoeren van contractresearch, inclusief de daaraan toe te rekenen overige indirecte kosten.
- Reserveringen voor toekomstige kosten c.q. reservevorming.

Te verwachten resultaten van onderzoek

De aanvraag dient te leiden tot een of meer hoogwaardige wetenschappelijke publicaties onder de naam van de beoogde uitvoerder(s) van het onderzoek. Naast wetenschappelijke publicaties kunnen ook vakpublicaties, populair wetenschappelijke bijdragen en documenten met beleidsaanbevelingen worden gerekend tot het resultaat van het onderzoek. Indien dit uit de onderzoeksopzet voortvloeit, wordt verwacht dat het resultaat ook ten gunste komt van de mogelijke gebruikers via studiedagen dan wel congressen.

Het GaMON-programma mikt voor de langere termijn op verankering van het multi- en interdisciplinaire onderzoek binnen universitaire en overige onderzoekinstellingen, maar ook binnen overheid en bedrijfsleven. Verankering betekent dat de onderwerpen van gesubsidieerde projecten worden opgenomen in de onderzoeksagenda's van de betreffende instellingen. Verankering zal worden nagestreefd door ruime verspreiding van de resultaten van het project via (wetenschappelijke) tijdschriften en workshops. Lopende het onderzoek zal actieve uitwisseling plaatsvinden met potentiële kennisgebruikers en beleidsmakers. Hiertoe zal door de projectleider een gebruikersgroep worden ingesteld.

Naast verankering zal tevens veel belang worden gehecht aan de versterking van de samenhang van het onderzoek aan de universiteiten, de verbinding met het toegepaste beleidsonderzoek en de samenwerking tussen de verschillende gammadisciplines. In de beoordeling van de voorstellen zal ook worden meegewogen hoe de kennisoverdracht is uitgewerkt.

5.4 Hoe kan worden aangevraagd?

Subsidieaanvragen dienen conform de richtlijnen (zoals in deze brochure vermeld) en het gestelde format elektronisch bij NWO te worden ingediend. Formulieren voor het aanvragen van subsidie en de toelichting hierop kunnen via de website van NWO worden gedownload: <http://www.nwo.nl/gamon> Voor de elektronische indiening van de aanvragen dient gebruikt te worden gemaakt van IRIS, het elektronische aanvraagstelsel van NWO, dat via de NWO-website toegankelijk is: <http://www.iris.nwo.nl> Let op: Het aanvragen van een pincode voor het IRIS systeem duurt ongeveer een week. Vraag dus ruim op tijd aan!

De formulieren voor het indienen van LOI's kan men vanaf 15 september downloaden via de NWO website <http://www.nwo.nl/gamon>

Indien u problemen heeft met het IRIS systeem, of vragen over het omzetten van word documenten in PDF formaat kunt u contact opnemen met de IRIS-helpdesk. De helpdesk is bereikbaar van 11.00 tot 16.00 uur van maandag tot en met vrijdag op telefoonnummer: 0900 – 696 4747. Dit nummer is alleen bereikbaar als u in Nederland belt.

Voor verdere inlichtingen over het stimuleringsprogramma kunt u zich wenden tot het secretariaat van het programma (zie voorin de brochure).

Subsidieaanvragen voor onderzoeksvorstellen

Gedurende de looptijd van het programma (2003 – 2009) zal het mogelijk zijn projectvoorstellen in te dienen in 2003 en, afhankelijk van de financiële mogelijkheden, in 2005. De globale procedure voor het indienen van onderzoeksvorstellen is als volgt.

De programmacommissie publiceert in de vorm van deze brochure een *call for tenders*, voorzien van eisen waaraan voorstellen moeten voldoen. Over enige tijd kunnen onderzoekers een *Letter of Interest* (LOI) indienen (zie tijdspad hieronder). Deze LOI bevat in ieder geval informatie over de probleemstelling, beoogde samen-

stelling van de onderzoeksgroep, de mogelijke resultaten en een indicatie van het aangevraagde bedrag. De programmacommissie maakt uit deze LOI's een voorselectie op basis van kwaliteits- en programmacriteria. Op grond hiervan zal een aantal onderzoeksgroepen worden gevraagd om hun LOI uit te werken tot een compleet voorstel. Hierbij kan de programmacommissie aanwijzingen geven voor de richting van uitwerking. Het indienen van een compleet voorstel mag niet zonder te hebben deelgenomen aan de voorselectie. Als vuistregel zal gelden dat ongeveer 50% van de aanvragen die in definitieve vorm ingediend worden, kan worden gehonoreerd.

Gelet op het karakter van de *Letters of Interest* (LOI) wordt bij de beoordeling ervan een beperkt aantal criteria gehanteerd; deze zijn hieronder met LOI aangegeven. Bij de beoordeling van de definitieve voorstellen worden alle hierna genoemde criteria gehanteerd. Indien daartoe genoodzaakt kan de stuurgroep additionele beleidsoverwegingen gebruiken om een keuze bij de prioritering te kunnen maken. Zo zal er gedurende de looptijd van het programma naar gestreefd worden om een redelijke verdeling van de beschikbare gelden over de GaMON-thema's tot stand te brengen. Daarbij zal rekening worden gehouden met de kwaliteit van de aanvragen en de financiële bijdragen voor speciale thema's. Uitbreiding van de onderzoeksgroep ten opzichte van de LOI is alleen toegestaan indien dat op aanwijzing van de programmacommissie gebeurt.

De aanvragen zullen worden getoetst op de volgende criteria voor wetenschappelijke doelstelling en kwaliteit, maatschappelijke relevantie en organisatorische aspecten, waarbij alle vier de sets van criteria worden meegewogen.

Wetenschappelijke doelstelling

- of het onderwerp in voldoende mate binnen het stimuleringsprogramma valt LOI
- passend binnen de doelstellingen van het stimuleringsprogramma LOI
- multi- en interdisciplinaire karakter van de aanvragen, waarbij gelet zal worden op verbindingen met natuurwetenschappelijk en technologisch onderzoek LOI

- integratieve karakter van de aanvragen, d.w.z. dwarsverbanden tussen en binnen de thema's, en tussen de projecten LOI
- verankering en verbetering van de samenhang van het universitaire sociaalwetenschappelijke natuur- en milieuonderzoek
- aansluiting op en afbakening ten opzichte van (inter)nationale programma's en internationale samenwerking LOI
- bijdragen aan de kennisinfrastructuur van Nederlandse universiteiten op het gebied van multi- en interdisciplinair wetenschappelijk onderzoek inzake landschap en leefomgeving, natuur en milieu LOI

Wetenschappelijke kwaliteit

- methodisch-technische kwaliteit van de projectvoorstellen (geschiktheid, beschikbaarheid van eventuele data, helderheid, motivatie)
- volledigheid, samenhang en consistentie (helderheid, onderzoekbaarheid, afbakening)
- originaliteit van de probleemstelling/vernieuwend onderzoek LOI
- uitvoerbaarheid en haalbaarheid van de projectvoorstellen (waaronder werk- en publikatieplan)

Maatschappelijke betekenis en relevantie voor beleidsvragen

- interactie tussen beleid en wetenschap teneinde bruikbare kennis tot stand te brengen (het valorisatiecriterium) LOI
- verbinding tussen het fundamentele en toegepaste MaG-wetenschappelijk onderzoek over landschap en leefomgeving, natuur en milieu LOI
- aansluiting bij strategische beleidsvragen LOI

Organisatie, personeel en financiën en internationale samenwerking

- kwaliteit van de onderzoeksgroep LOI
- financiering, verankering (via matching, overname onderzoekslijn na afloop van het project, enz.)
- organisatie van (inter)nationale samenwerking
- management van het project
- verspreiding van de onderzoeksresultaten

Het verloop van de beoordelingsprocedure

De beoordeling vindt plaats in de vorm van een competitie tussen onderzoeksvoorstellen. Voor de eerste tranche (2003) is een netto bedrag van bijna drie en een half miljoen euro beschikbaar.

De programmacommissie is belast met de beoordeling van de kwaliteit en relevantie van de onderzoeksvoorstellen. De beoordeling van de onderzoeksvoorstellen bestaat uit twee fasen.

Fase 1: Beoordeling van de *Letters of Interest*.

Om de totale voorinvestering van onderzoekers beperkt te houden, de markt te verkennen en bij uitwerking van de voorstellen zonodig te kunnen sturen, nodigt de programmacommissie onderzoekers uit om eerst een ‘*Letter of Interest*’ in te dienen.

Een *Letter of Interest* bevat, in het Engels, een globale beschrijving van het uit te voeren onderzoeksproject. Het bevat ideeën voor onderzoek met een richting voor uitwerking hiervan.

De programmacommissie bepaalt vervolgens of de *Letters of Interest* ontvankelijk zijn. De in behandeling genomen *Letters of Interest* worden beoordeeld door de programmacommissie, zonder inschakeling van referenten. De programmacommissie selecteert aan de hand van bovenvermelde criteria een beperkt aantal *Letters of Interest* en verzoekt de indieners van deze *Letters of Interest* een uitgewerkt projectvoorstel op te stellen. De stuurgroep wordt over het resultaat geïnformeerd.

Fase 2: Beoordeling van de definitieve aanvragen.

In verband met de wenselijkheid ook buitenlandse referenten te raadplegen, wordt het definitieve voorstel in het Engels opgesteld. Indien nodig kan de programmacommissie zelf een wat actievere 'makelaarsrol' vervullen, door indieners met elkaar in overleg te brengen, c.q. gerichte vragen te stellen bij de verdere uitwerking tot een onderzoeksvoorstel. Dit kan zowel de inhoud als het betrekken van bepaalde personen of onderzoeksgroepen betreffen.

In het onderzoeksvoorstel worden de verschillende onderdelen van de *Letters of Interest* uitgewerkt en de organisatorische en financiële elementen van het onderzoek nauwkeurig beschreven. De verhouding tussen geselecteerde *Letters of Interest* en te honoreren onderzoeksvoorstellen zal in beginsel 2 op 1 zijn.

De definitieve onderzoeksvoorstellen worden aan twee tot vier deskundige referenten voorgelegd, die de voorstellen toetsen aan de beoordelingscriteria. Deze referentencommentaren worden vervolgens geanonimiseerd voorgelegd aan de indieners, die een reactie mogen geven op de referentencommentaren.

Na discussie waarderen de leden van de programmacommissie onafhankelijk en schriftelijk de onderzoeksvoorstellen op basis van de geanonimiseerde, bruikbare referentencommentaren en de reactie van de indieners daarop.

Als laatste prioriteert de programmacommissie de kwalitatief goede voorstellen en legt deze prioritering voor als advies aan de stuurgroep. De stuurgroep beslist uiteindelijk over de honorering van voorstellen.

Mochten zich tijdens de loop van het stimuleringsprogramma aanvullende mogelijkheden voor financiering voordoen, dan zullen stuurgroep en programmacommissie bezien hoe deze middelen in de geest van dit programma kunnen worden aangewend, eventueel in een extra tranche van mogelijke aanvragen.

Tijdschema projectvoorstellen eerste ronde

10 september 2003	Publicatie programmabrochure, oproep tot indienen van <i>Letters of Interest</i>
24 oktober	Startbijeenkomst-GaMON
5 november	Sluitingsdatum voor indienen <i>Letters of Interest</i> , 16.00 uur
3 december	Beoordeling en selectie van LOI's door programma-commissie, uitnodiging tot uitwerken van geselecteerde LOI's, selectie van referenten
28 januari 2004	Sluitingsdatum voor indienen definitieve voorstellen, 16.00 uur
17 maart	Ontvangst referentencommentaren
12 april	Ontvangst reactie van indieners op referentencommentaren
6 mei	Beoordeling en prioritering door de programma-commissie
27 mei	Honoreringsbesluit door de stuurgroep

Het streven is om de toekenningsbrieven in de loop van juni 2004 te verzenden.

6. Structuur van het stimuleringsprogramma

Het stimuleringsprogramma wordt uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van een stuurgroep bestaande uit vertegenwoordigers van de mede-financierende departementen en van het NWO-gebiedsbestuur Maatschappij- en Gedragswetenschappen. De voorzitter van de programmacommissie woont de vergadering van de stuurgroep als waarnemer en adviseur bij. De stuurgroep, ingesteld door het Gebiedsbestuur Maatschappij- en Gedragswetenschappen van NWO, bewaakt het programma op hoofdlijnen en ziet toe op de uitvoering van het programma.

Onder de stuurgroep ressorteert een programmacommissie bestaande uit wetenschappelijke deskundigen op het gebied van de onderzoekthema's en onderzoeksgeoriënteerde beleidsmakers van de mede-financierende vakdepartementen. De programmacommissie, ingesteld door het Gebiedsbestuur Maatschappij- en Gedragswetenschappen, is verantwoordelijk voor de coördinatie en samenhang van het stimuleringsprogramma, beoordeelt de voortgang, stelt de begroting op en is verantwoordelijk voor de selectie en prioritering van de voorstellen op programmatische en kwaliteitscriteria. De programmacommissie kan daarbij opmerkingen maken omtrent de aangevraagde middelen in relatie tot de omvang van een programmavoorstel. De programmacommissie legt de begroting en het honoreringsvoorstel ter bekrachtiging voor aan de stuurgroep. De stuurgroep kan bij voorstellen van eenzelfde kwaliteit op beleidsmatige overwegingen een nadere volgorde vaststellen.

Op deze wijze worden de beoordelende en financierende taken binnen het stimuleringsprogramma gescheiden. Het secretariaat van zowel de programmacommissie als de stuurgroep wordt gevormd door NWO, Gebied Maatschappij- en Gedragswetenschappen. In de bijlage is een overzicht opgenomen van de leden van de stuurgroep en de programmacommissie.

De programmacommissie heeft de volgende taken:

- het publiceren van een *call for proposals* en het zonodig initiëren van onderzoeksvorstellen die kunnen bijdragen aan de doelstellingen van het programma,

- het (laten) beoordelen op kwaliteitsaspecten en beleidsrelevantie van projectvoorstellen,
- het opstellen van een prioriteitsvolgorde van de voorstellen ten behoeve van de stuurgroep,
- het opstellen van de jaarlijkse begroting,
- het bevorderen van samenwerking tussen universiteiten, gebruikers, en overige onderzoeksinstituten,
- het bevorderen van kennisoverdracht op alle mogelijke manieren,
- het bewaken van de voortgang en de resultaten van het onderzoek,
- het jaarlijks rapporteren over de voortgang van het onderzoek aan de stuurgroep,
- het aangeven van de beleidsconsequenties van de onderzoeksresultaten,
- het zorg dragen voor de interim-evaluatie van het stimuleringsprogramma, halverwege de looptijd van het stimuleringsprogramma,
- het zorg dragen voor de eindevaluatie van het stimuleringsprogramma na afloop.

De stuurgroep heeft het recht informatie te vragen over de gevolgde beoordelingsprocedure en voorstellen te doen voor de procedure van de volgende ronden. De stuurgroep heeft ook het recht de voorstellen van de programmacommissie terug te sturen en in overleg te treden met de programmacommissie. Zij heeft niet het recht eigenhandig wijzigingen aan te brengen in de voorstellen van de programmacommissie. De stuurgroep houdt toezicht op de grote lijnen van het programma en stelt zich terughoudend op als het gaat om de inhoudelijke aansturing. Bijstelling van prioriteiten van het programma is mogelijk na een eerste evaluatie in overleg tussen programmacommissie en stuurgroep.

De stuurgroep heeft de volgende taken:

- het vaststellen van de beoordelingscriteria,
- het vaststellen van de honorering van onderzoeksvoorstellen op grond van de door de programmacommissie opgestelde prioriteitsvolgorde,
- het vaststellen van de jaarlijkse begroting,
- het vaststellen van rapportages en evaluatie.

Bijlage

De stuurgroep van het stimuleringsprogramma GaMON is als volgt samengesteld:

Prof. dr. P. Hooimeijer (vz)	Universiteit Utrecht
Mr. J.H. Enter	Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
Drs. ing. H. van der Kooi	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

De programmacommissie van het stimuleringsprogramma GaMON is als volgt samengesteld:

Prof. dr. C.A.J. Vlek (vz)	Rijksuniversiteit Groningen
Prof. dr. H.J.P. Eijsackers	Wageningen Universiteit en Researchcentrum ALTERRA
Mw. dr. M. Kuijpers-Linde	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
Prof. dr. P. Leroy	Katholieke Universiteit Nijmegen
Drs. F. Luitwieler	Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
Prof. mr. drs. F.C.M.A. Michiels	Universiteit Utrecht
Prof. dr. C.J.H. Midden	Technische Universiteit Eindhoven
Prof. dr. ir. J. Rotmans	Universiteit Maastricht
Mw. drs. M.A.P. Ruijters	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Bureau:

Drs. H.W. Waaijers	secretaris/beleidsmedewerker
Mw. J. P. Bermudez	secretariaat

Noten

- 1 De deelnemende departementen zijn voornamelijk OC&W, VROM, en LNV. De komende jaren zullen mogelijk nog enkele andere departementen bij het programma betrokken raken.
- 2 Duurzame ontwikkeling omvat ecologische, sociale en economische kwaliteiten. In GaMON zal de aandacht vooral uitgaan naar milieu-, omgevings- en natuurkwesties in relatie tot menselijk welzijn en gedrag.
- 3 Ondanks de nog uitblijvende co-financiering blijft 'Personenmobiliteit en -verkeer' als GaMON-thema gehandhaafd, gezien de voorgeschiedenis van de onderzoeksprogrammering en de onverminderde actualiteit van de relevante omgevings- en milieuproblematiek.
- 4 De themabeschrijvingen zijn interactief tot stand gekomen. Dit betekent onder meer dat wetenschappelijke probleemstellingen en specifieke beleidskwesties ten behoeve van honorabele subsidievoorstellen nauwkeuriger kunnen en moeten worden geformuleerd.
- 5 Zie b.v. TNO (2000). *Hinder en andere zelf-gerapporteerde effecten van milieuverontreiniging in Nederland; inventarisatie verstoringen 1998*. Leiden: TNO Preventie en Gezondheid rapport no. PG/VGZ/2000.012.
- 6 OECD, Organisation for Economic Cooperation and Development (1997). *Towards sustainable transportation*. Summary proceedings of an international conference held in Vancouver, March 1996. Hull (Quebec): Environment Canada. OECD (1996-2001): opeenvolgende rapporten over *Environmentally Sustainable Transport (EST): criteria (1996), scenario's (1998) en beleidsinstrumenten (2001)*. Zie ook K.T. Geurs & G.P. van Wee (2000): *Environmentally sustainable transport; implementation and impacts for the Netherlands for 2030*. Bilthoven: RIVM, report 773002 013. 144 pp.
- 7 Het CONNEKT/NWO-programma loopt vanaf begin 2001 en bestrijkt de vier thema's: 'knooppunten en ontwerp infrastructuur', 'benutting weginfrastructuur en reisinformatie', 'automatische voertuiggeleiding' en 'betalen voor mobiliteit'. Zie de programmabrochure, uitgave NWO, Den Haag, januari 2001.
- 8 Dit onderwerp moet worden gezien tegen de achtergrond van het sinds begin 2002 lopende Connekt/NWO-project: *A multidisciplinary study of pricing policies in transport*, gecoördineerd door de vakgroep Ruimtelijke Economie van de VU.